

ÖNKORMÁNYZATI DIPLOMÁCIA MAGYARORSZÁGON: EGY ÚJ KUTATÁSI TERÜLET?

¹Brucker Balázs – ²Zsibók Zsuzsanna

¹tudományos munkatárs, HUN-REN Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete; brucker.balazs@krtk.hun-ren.hu; ORCID: 0000-0002-1448-1488

²tudományos főmunkatárs, HUN-REN Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete; zsibok.zsuzsanna@krtk.hun-ren.hu; ORCID: 0000-0001-9383-1134

DOI: 10.15170/terinno.2025.18.01.02

Absztrakt: Az önkormányzati diplomáciának széles nemzetközi szakirodalma van, viszont a magyarországi kutatások korlátozottabbak és egyoldalúak. A tanulmány célja, hogy bemutassa a helyi diplomációval kapcsolatos hazai kutatások aktuális helyzetét és a témával foglalkozó magyar nyelvű szakirodalmat. Az irodalomelemzés a tradicionális szakirodalmi áttekintés módszertanát alkalmazza, és kiterjed mind a települési és középszintű önkormányzatok kétoldalú (testvérvárosi kapcsolatok, határon átnyúló együttműködések), mind pedig többoldalú kapcsolataira (részvétel nemzetközi hálózatokban, érdekvégyesítés nemzetközi és uniós intézményekben). Az eredmények azt mutatják, hogy a magyarországi helyi szereplők nemzetközi tevékenységével kapcsolatos tanulmányok túlnyomó többsége csak a kétoldalú testvérvárosi kapcsolatokkal foglalkozik, míg a települési és területi önkormányzatok nemzetközi (különösen uniós) intézményekkel való kapcsolatának és a nemzetközi, illetve európai önkormányzati hálózatokban való részvételüknek a kérdése kevés figyelmet kapott a magyar kutatók körében.

Kulcsszavak: önkormányzati diplomácia, városdiplomácia, nemzetközi kapcsolatok, testvérvárosi kapcsolatok, határon átnyúló együttműködések, Magyarország

PARADIPLOMACY IN HUNGARY: A NEW RESEARCH TOPIC?

Abstract: Paradiplomacy has an extensive body of international literature, but Hungarian research is more limited and one-sided. The aim of the study is to present the current state of Hungarian research efforts related to subnational diplomacy and the Hungarian-language literature on this topic. The literature analysis uses the traditional literature review methodology and examines both bilateral (twin city partnerships, cross-border cooperation) and multilateral relations of local and regional governments (participation in international networks; advocacy in international/EU institutions). The results show that the vast majority of studies related to the international activities of domestic subnational actors deal only with bilateral twinning relations, while the issue of the relationship of local and regional governments with international (especially EU) institutions and their participation in international/European local government networks has received little attention from Hungarian researchers.

Keywords: *subnational diplomacy, city diplomacy, international relations, twinnings, cross-border cooperations, Hungary*

Bevezetés

A nemzetközi kapcsolatoknak nemcsak a központi kormányzati intézmények, hanem a középszint (tartományok, régiók, megyék) és a települések is fontos szereplői (Mérey 2011). Az önkormányzati diplomácia (idegen szóval hasonló tartalmú a paradiplomácia kifejezés), vagy annak egyik – közvetlenül a városok közötti kapcsolatokra fókuszáló alkategóriája, a városdiplomácia – a nemzeti kormányzatok alatti közigazgatási egységek közvetlen külföldi partnerkapcsolatainak létesítését és gondozását jelenti (Nyusztay 2011). A paradiplomáciai témájú kutatásoknak kiterjedt szakirodalma van – felmerül ugyanakkor a kérdés: a hazai kutatók milyen mértékben gazdagították az önkormányzati diplomáciával foglalkozó szakirodalmat? A tanulmány célja annak bemutatása, hogy milyen hazai kutatások zajlottak, illetve zajlanak önkormányzati diplomácia témában, valamint a kérdéskörhöz kapcsolódóan milyen írások jelentek meg hazai szerzők tollából. A szakirodalom elemzése érinti mind a bilaterális (testvérvárosi kapcsolatok, határon átnyúló együttműködések), mind pedig a multilaterális (nemzetközi hálózatokban való részvétel, nemzetközi és uniós intézményekben folyó érdekérvényesítés) kapcsolatokat. A magyar kutatók paradiplomáciai témájú kutatásai is bemutatásra kerülnek. A tanulmány keretében ismertetjük a mindmáig egyetlen, átfogó jellegű – 4 éves időtartamú – magyarországi kutatási projektet, amelynek középpontjában a hazai önkormányzatok nemzetközi aktivitása áll, és amelynek megvalósítására a HUN-REN Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Regionális Kutatások Intézetében kerül sor. A tanulmány bemutatja a kutatás célkitűzéseit, a kutatási kérdéseket és hipotéziseket, valamint az alkalmazott kvantitatív és kvalitatív módszertant.

Mivel a szubnacionális szereplők nemzetközi tevékenységével összefüggő tudományos tevékenység nem választható el a hazai települési és területi önkormányzatok nemzetközi tevékenységétől, tanulmányunk első részében a hazai önkormányzatok nemzetközi tevékenysége kerül bemutatásra. A második részben a magyar kutatók magyar és angol nyelven írt paradiplomáciai témájú tanulmányait vesszük górcső alá, míg a harmadik rész középpontjában a hazai önkormányzati diplomáciai témájú kutatások bemutatása áll.

1. Helyi diplomáciai tevékenységek Magyarországon 1945 után

A városdiplomácia jelentősége a második világháború után kezdett erősödni a megbékélési törekvések és az európai integráció erősödése miatt, majd a városok közötti együttműködések főbb jellemzői folyamatosan változtak a következő évtizedekben. Míg a testvérvárosi megállapodások Nyugat-Európában az 1970-es, 1980-as évekre már széles körben elterjedtek, addig Kelet-Közép-Európában – így Magyarországon is – ezek a kezdeményezések szigorú korlátozások alá estek az 1950-es évektől kezdve. A keleti blokk országainak vezetése ideológiai megfontolásokból korlátozta a nyugati kapcsolatok létesítésének minden formáját (Kézai & Páthy 2023), és e korlátozások részben érintették a Nyugat felé irányuló helyi diplomáciai kapcsolatokat is. Noha a testvérvárosi kapcsolatok kialakítása a szocializmus időszakában is lehetséges volt, a kapcsolattartás gyakorisága behatárolt volt. Az együttműködések a földrajzi közelség mellett kézenfekvő módon általában valamiféle történelmi kötődés köré szerveződtek

(Pete 2017). A szocializmus idején a testvértelepülési kapcsolatok nagyrészt formálisak voltak, legtöbbször kimerültek a protokolláris és kulturális rendezvényekben. A testvértelepülési megállapodások jóváhagyása jelentős mértékben függött az államközi kapcsolatoktól, különösen a nyugat-európai partnerek esetében (Rechnitzer 1999), és ezen együttműködések gyakran megtiltották vagy beszüntették, főként a politikailag érzékeny időszakokban, például az 1956-os forradalom után vagy a nyugat felé való nyitás korlátozása idején (Süli-Zakar & Czimre 2007).

Magyarországon a külpolitika hagyományosan meglehetősen centralizált, ezért a helyi szereplők nemzetközi szerepvállalása korlátozott. Mérey (2011) rámutat, hogy a szocialista korszakban a fővárosok közötti kapcsolatoknak kitüntetett szerepe volt, központi engedéllyel és támogatással. Ezek először a tanácsi vezetők kulturális rendezvényekre tett látogatásaiban nyilvánultak meg, később pedig a gasztronómiai kezdeményezések (a nemzeti gasztronómiát népszerűsítő vendéglők a másik országban) és a nagyobb lélegzetvételű, minőségi, kulturális fesztiválok irányába is kiterjedtek. Abban az időszakban a központosító szemlélet miatt a kelet-európai országokban nem hoztak létre nemzetközi városszervezeteket. Az 1980-as években a Nyugat felé nyitást a városdiplomáciai kezdeményezések jelezték, különösen a Budapest és Bécs, Budapest és Tel-Aviv, illetve Budapest és Frankfurt am Main közötti testvérvárosi megállapodások. A rendszerváltást követően a helyi szereplők egyre nagyobb szerepet kaptak a kelet-európai országok nemzetközi kapcsolataiban (Mérey 2011).

A helyi és megyei önkormányzatok nemzetközi tevékenysége a vasfüggöny leomlása és a rendszerváltás után fokozatosan bővült, majd az európai uniós csatlakozás előkészítésével és megvalósulásával vált igazán meghatározóvá. A helyi diplomáciai kapcsolatok a kilencvenes években elsősorban bilaterális (testvértelepülési) együttműködésekre épültek, de az EU-csatlakozás közeledtével egyre nagyobb szerepet kaptak a többoldalú hálózatok és az európai területi együttműködési programok. A helyi önkormányzatok ekkor csatlakoztak számos releváns nemzetközi hálózathoz, majd az EU-csatlakozás után aktív szereplőkké váltak az uniós érdekvégyezésben és az EU-intézményekkel való együttműködésben.

A testvérvárosi kapcsolatok geopolitikai irányultságát tekintve az 1990-es években a nyugati orientáció (elsősorban Németország, Ausztria) volt meghatározó, de a trianoni határokon túli, magyar-magyar (Erdély, Felvidék, Vajdaság, Kárpátalja stb.) kapcsolatok is erősödtek. A magyar-magyar városdiplomáciai kapcsolatok keretében a szakmai tapasztalatok átadása mellett különösen fontos a határon túli magyarok városainak különböző formákban történő segítése és támogatása. 1989-ben, a román kommunista diktátor, Nicolae Ceaușescu rezsimjének bukása után a romániai magyar közösségekkel való kapcsolatfelvétel fő motivációja a szolidaritás kifejezése volt.¹

Magyarország Alaptörvénye lehetővé teszi, hogy a helyi önkormányzatok feladat- és hatáskörükben együttműködjenek más országok helyi önkormányzataival és nemzetközi önkormányzati szervezetek tagjai legyenek (32. cikk (1) bekezdés k) pontja szerint). 1990

¹ Interjú Sabján Katalinnal, a Települési Önkormányzatok Országos Szövetségének (TÖOSZ) nemzetközi kapcsolatokért felelős titkárával (2025.02.17.).

novemberében Magyarország felvételt nyert az Európa Tanácsba, és a Helyi és Regionális Önkormányzatok Kongresszusán keresztül a helyi önkormányzatok részt vesznek a regionális diplomáciai tevékenységekben. Az európai uniós integráció folyamata regionális együttműködésre ösztönözte a helyi önkormányzatokat, egyrészt a régiók megnövekedett jelentősége (Pálné Kovács 2009), másrészt az Európai Unió által biztosított pénzügyi támogatások és együttműködési programok révén. A határon átnyúló együttműködések számos intézményi és szervezeti modellben megvalósulhatnak; az eurorégiók a legmagasabb szintű együttműködési struktúrák, a legfejlettebb és legszélesebb hatáskörű, illetve a legtöbb funkcióval rendelkező szervezetek (Rechnitzer 1999, Csapó et al. 2015). Számos eurorégió jött létre magyar részvétellel: Hardi (2007) 17 együttműködést sorolt fel, amelyek a magyarországi határoknak szinte minden irányába kiterjedtek. Az eurorégiók a helyi önkormányzatok, helyi kis- és közép vállalatok és helyi gazdasági szervezetek közötti kapcsolatokat és kommunikációt kívánják előmozdítani; nemzetközi irányító tanácsuk, munkaszervezetük van, gazdasági, környezetvédelmi, szociális és intézményi problémákkal foglalkoznak. Hardi (2007) bemutatja, hogy a legtöbb Eurorégió az 1997-ben kihirdetett Madridi Konvenció után jött létre (a Területi Önkormányzatok és Közigazgatási Szervek Határmenti Együttműködéséről szóló, 1980. május 21-én, Madridban kelt Európai Keretegyezményt Magyarországon az 1997. évi XXIV. törvény hirdette ki).

Az együttműködések létrejöttének másik ösztönzője a határ menti térségek fejlesztésére létrehozott programok megjelenése volt (Hardi 2007, Horeczki et al. 2024). A határon átnyúló együttműködések a kezdetekben főként csak az Európai Unió tagállamai közötti határookra koncentráltak, de nemsokára megjelent az igény arra, hogy előbb a csatlakozó, majd később az egyéb szomszédos országok határain is megkezdődjenek az ilyen jellegű programok. Az Európai Bizottság a csatlakozást támogató eszközök részeként létrehozta a PHARE-program egyik komponenseként a PHARE CBC határon átnyúló programokat (Csalagovits & Gordos 2007). Ausztria uniós csatlakozását követően, 1995-től működött a PHARE CBC program az osztrák-magyar határon – mint az EU akkori külső határán –, amely azután fokozatosan kiterjedt 1996-tól a román-magyar határra is. A program teljes időszaka alatt Magyarország hét határszakaszán álltak rendelkezésre források. Az EU-csatlakozást követően a PHARE-programokat az Interreg közösségi kezdeményezések váltották fel Magyarországon, amelyek 1989 óta léteztek, és a kohéziós politika első határrégiókra összpontosító innovációjának tekinthetők (Pámer et al. 2024). A 2000–2006-os programozási időszakban már az új tagállamok is részt vehettek benne, majd a 2007–2013-as időszakban az Európai Területi Együttműködés (ETE) a Kohéziós Politika 3. célkitűzéseként jelent meg, így a határon átnyúló együttműködés – a közösségi kezdeményezés helyébe lépve – az EU strukturális politikájának főáramába tagozódott (Pámer et al. 2024).

A határon átnyúló helyi kapcsolatokat 2006 óta jogi és intézményi keretekkel támogatják az Európai Területi Együttműködési Csoportosulások (EGTC-k). A Régiók Európai Bizottsága jelenleg 88 EGTC-t tart nyilván, amelyek közül három megszűnt. Az Ister-Granum EGTC az elsők között jött létre 2008-ban a magyar-szlovák határ mentén, és jelenleg 42 magyar és 40 szlovák Duna menti települést foglal magába. Olyan szakterületeken próbálja a régió érdekeit

érvényesíteni, illetve fejlesztéseket megvalósítani, mint például a közlekedés, a turizmus, a helyi termékek promóciója, a gazdaságfejlesztés, valamint a környezetvédelem és az energetika.

A határon átnyúló helyi együttműködések egy másik fontos példája az IPA előcsatlakozási támogatási eszköz (Instrument for Pre-Accession Assistance) határon átnyúló támogatási komponense által finanszírozott „Magyarország–Horvátország IPA Határon Átnyúló Együttműködési Program”, amely a 2007–2013-as programozási időszakban zajlott, az Európai Bizottság 2008-ban hagyta jóvá (Rácz 2016). Az önkormányzatok és azok társulásai elsősorban a helyi turisztikai fejlesztések keretében, ritkábban a határon átnyúló kommunikációt elősegítő humán erőforrás-fejlesztés keretében váltak kedvezményezetté (Pámer 2019).

Az európai integráció előnyeinek kihasználása érdekében a helyi önkormányzatok kapcsolatokat építettek ki az uniós intézményekkel, különösen az Európai Parlamenttel és a Régiók Európai Bizottságával (RB). A kiválasztott helyi és regionális önkormányzatok képviselői közvetlenül részt vesznek a Régiók Bizottsága munkájában is. Magyarországnak 12 rendes tagja és 12 póttagja van a Régiók Bizottságában, az RB szabályaival és a Lisszaboni Szerződéssel összhangban. Közülük hat megyei önkormányzatot, míg a másik hat települési szintet képvisel (beleértve Budapest kerületeit is). Közülük kilenc a kormánypártokhoz (Fidesz és KDNP), három pedig ellenzéki pártokhoz tartozik. A kormánypárt tagjai a mérsékelt euroszkeptikus, konzervatív Európai Konzervatívok és Reformerek (ECR) politikai csoportjában ülnek, míg két ellenzéki tag az Európai Szocialisták Pártjának (PES) frakciójába tartozik, egy pedig független. Az uniós információszerzés érdekében a magyar régiók és a főváros képviseletet nyitottak Brüsszelben. A 2010-es évek elején a magyarországi regionális képviseletek anyagi okokból bezárásra kerültek, de Budapest brüsszeli képviselete továbbra is megjeleníti a főváros érdekeit (Józsa 2016).

2. A paradiplomációval kapcsolatos hazai szakirodalom

A vasfüggöny leomlása, majd az Európai Unióhoz való csatlakozás után Magyarországon a helyi és regionális önkormányzatok növekvő diplomáciai aktivitása nem, vagy csak korlátozottan keltette fel a magyar kutatók figyelmét. Egyrészt a magyarországi önkormányzatokkal kapcsolatos kutatások elsősorban a hazai települési és területi önkormányzatok működésének jogi kereteire, a centralizáció és decentralizáció kérdéseire, az önkormányzatok jogi és pénzügyi autonómiájára, valamint – különösen 2010 után – az önkormányzatok és a központi kormányzat kapcsolatára összpontosítottak (Bencsik 2017, Pálné Kovács 2021). Másrészt viszont a nemzetközi tanulmányok tudományterületén végzett kutatások elsősorban az államra, mint a nemzetközi kapcsolatok fő szereplőjére helyezték a hangsúlyt (Gazdag 1997, Nuber 2021), és figyelmen kívül hagyták az önkormányzatok nemzetközi tevékenységének kérdését.

A II. világháború után csak egy tudományos írás, egy monográfia született a városdiplomáciáról, amely a magyar főváros, Budapest nemzetközi kapcsolatait érintette (Németh 1947), majd a kérdés sokáig feledésbe merült.

A paradiplomácia kérdése a vasfüggöny leomlása után (1989–1990) került a kutatók figyelmébe. Az első és eddig egyetlen átfogó tanulmány, amely a magyar szubnacionális diplomácia minden területét, és így a magyar szubnacionális szereplők EU-hoz való viszonyát is lefedi, Mérey Zsolt 2011-ben megjelent cikke volt (Mérey 2011). A tanulmány elsősorban, de nem kizárólag Budapest nemzetközi tevékenységére összpontosított.

Számos írás foglalkozott ugyanakkor a szubnacionális szereplők nemzetközi kapcsolatainak különböző aspektusaival. Az első szubnacionális diplomáciai témájú cikkek Magyarországon a rendszerváltást követően jelentek meg, és – egyértelmű okokból – a testvérvárosi kapcsolatokra fókuszáltak. A testvérvárosi kapcsolatokkal foglalkozó tanulmányok a legtöbbször egy konkrét település testvérvárosi kapcsolatainak alakulását tekintik át (Gergő 1999, Süli-Zakar 2009, 2014, Bali & Kurilla 2011, Nagy 2011, Nagy & Nagy 2013, Tózsza 2021, Biskup & Szűts 2023) vagy pedig Magyarország és egy másik (európai) ország városai közötti testvérvárosi kapcsolatokat veszik számba (Kránicz 2010, Kurilla & Pap 2009, Kurilla 2010, 2011, Hajdú 2012). Érdekességképpen megemlíthető, hogy ezen írások szinte mindegyikében visszatérő motívum a trianoni békeszerződés miatt elvesztett területek traumája (Trianon-trauma), és az egykor Magyarországhoz (történelmi Magyarországhoz, nagy Magyarországhoz) tartozó településekkel kialakított testvérvárosi kapcsolatok kérdése. Az ún. magyar-magyar kapcsolatok a rendszerváltás után váltak fontossá, hiszen azt megelőzően a történelmi sebek felemlegetésére nem volt lehetőség, majd pedig Orbán Viktor második miniszterelnökségétől kezdődően ismét kiemelt témává váltak. A testvérvárosi kapcsolatokat elemző írások közül külön említést érdemel Hajdú Zoltán tanulmánya (2012), amely a városok közötti kapcsolatokon túl kiemelt figyelmet szentel a megyei szintű együttműködéseknek is Magyarország és Svájc vonatkozásában.

A magyar kutatók jelentős figyelmet fordítottak a Magyarország számára földrajzi fekvése miatt meghatározó kelet-közép-európai testvérvárosi együttműködések tanulmányozására (Hilbert 2017, Kézai 2022, Kézai & Páthy 2023). Hilbert tanulmányában (2017) arra a következtetésre jutott, hogy a Visegrádi Együttműködés országai közötti testvérvárosi kapcsolatok száma elenyésző. A tanulmány kiemelte azt is, hogy a kelet-közép-európai fővárosok – figyelmen kívül hagyva az állami szint nemzetközi prioritásait – egyszerűen saját prioritásaikat követik, vagy éppen az állami diplomácia kiegészítéseképpen megpróbálnak más térségek városai felé nyitni. Ugyanezt erősíti meg Kézai Petra egyéni (2022), majd később Páthy Ádámmal közös empirikus kutatása is (Kézai & Páthy 2023), rámutatva arra, hogy a testvérvárosi partnerségek között nincs tudatos kelet-közép-európai prioritás és tervszerű együttműködés.

A kínai befolyás európai növekedésével a kínai városdiplomácia magyarországi befolyásáról is született cikk. A tanulmány rámutat arra, hogy az Övezet és Út kezdeményezés (Belt and Road Initiative, BRI) kiemelt fókuszterületei a városok. A kínai városdiplomácia – a távol-keleti ország külpolitikájával összhangban – a geopolitikai és geostratégiai célok elérését segíti. Budapest fontos szerepet játszik a BRI sikerében, mivel az infrastrukturális beruházások mellett elősegíti a projekt gazdasági és társadalmi lokális beágyazását (Kis & Porhajás 2022).

A határon átnyúló együttműködések kérdése szintén megjelent a magyar szakirodalomban. A témában megjelent írások elsősorban a magyar határ menti megyék és városok határon átnyúló kapcsolatait vizsgálják (Rechnitzer 2005, Baranyi 2009, Fejes 2010, Bali 2012a 2012b, Pámer 2018, 2019, 2021, Fekete 2020). Baranyi Béla munkájának specifikuma abban rejlik, hogy tanulmányában a schengeni folyamat kiteljesedésével bekövetkező változásnak a határon átnyúló kapcsolatokra kifejtett hatását elemzi. A határmentiség új dimenziói elsősorban a kisebb, konkrét bi- és trilaterális intézményesült interregionális együttműködések előtérbe kerülését jelentik, mindenekelőtt a schengeni belső határok mentén. A nagyívű határközi szervezeti rendszerek (eurorégiók) keretében, illetve mellett felértékelődik a kisebb léptékű határ menti együttműködések, kistérség-kistérség, kistérség-város, város-város kapcsolatok, város- és településszövetségek – kvázi „mini-eurorégiók” –, valamint a nagy- és középvárosok „kapuvárosi” (gateway) tranzitfunkcióinak és az egyéb településközi kapcsolatoknak a szerepe. Magyarország és a belső határok mellett elhelyezkedő szomszédai esetében a határrégiók és a határon átnyúló együttműködések elősegíthetik a határtérségek közötti összekötő (híd)-szerep erősödését, a hajdan volt integrációs kapcsolatok újjászerveződését, a Trianonban széttöredezett térszerkezeti egységek „újraegyesítését”, optimális esetben pedig egy új Kárpát-medencei transznacionális makroregionális gazdasági térség létrejöttét.

Annak ellenére, hogy az EU és a helyi, valamint regionális önkormányzatok kérdésének széles körű nemzetközi szakirodalma van (Baranyi 2007, 2010, Keating 2014, Giczi & Sik 2004, Hakszer 2017, Hardi 2010), Magyarország európai uniós csatlakozását nem követték a helyi és regionális önkormányzatok és az Európai Unió kapcsolatát elemző írások. Ennek az lehet az oka, hogy az európai integrációval foglalkozó kutatók elsősorban a magyar csatlakozás jogi és politikai feltételeire, az integrációs intézmények – különösen a Tanács, az Európai Bizottság és az Európai Parlament – működésére, az uniós döntéshozatali folyamatra, a közösségi politikákra és az uniós érdekérvényesítésre helyezték a hangsúlyt. Ezzel szemben az önkormányzatok és az EU viszonyrendszerével foglalkozó kutatók a kohéziós politikát (Fragó 2016), esetleg a Régiók Bizottságának működését (Agg 2011) vették górcső alá. Ugyanakkor megállapítható, hogy mindezidáig nem létezik egyetlen olyan tanulmány sem, amely az egyetemi tankönyvek szintjét meghaladóan elemezné például a Régiók Bizottságában lejátszódó parlamentarizálódási folyamatot, a helyi és települési önkormányzatok választott tagjait tömörítő szerv érdekérvényesítő képességét (különös tekintettel ezen uniós szerv korlátozott reprezentativitására), valamint a Régiók Bizottságán belül működő félformális szerv, az interregionális csoportok szerepét.

A témában az első elemzések Szegvári Péter (2002), majd pedig Simon Zoltán (2007) tollából jelentek meg, és a helyi és regionális önkormányzatok uniós érdekérvényesítési lehetőségét mutatják be. Bár Szegvári írása megjelenésekor, 2002-ben igazi novumnak számított a hazai paradiplomáciai szakirodalomban, az uniós bővítés és az azt követő intézményi reformok miatt már nem tekinthető naprakész írásnak. Simon írásaiban a szubnacionális szereplők uniós érdekérvényesítési lehetőségeinek elméleti keretét vizsgálta. Tanulmányához a Hooghe és Marks szerzőpáros 1996-ban publikált írását (Hooghe & Marks

1996) veszi alapul, amely a helyi önkormányzatok uniós érdekérvényesítési csatornáit (nemzeti út, azaz érdekérvényesítés az EU Tanácsán, az Európai Tanácson és a tagállami Állandó Képviselőten keresztül; az ún. brüsszeli érdekérvényesítés, azaz érdekérvényesítés az Európai Bizottságban és az Európai Parlamentben; a Régiók Bizottsága, mint az európai régiók képviselőinek sajátos uniós testülete; az uniós érdekképviselői hálózatok; a brüsszeli szubnacionális képviselői irodák) veszi sorra, különös tekintettel a magyar régiók részvételére az uniós érdekérvényesítésben. Ezt követően másfél évtizedig nem született tanulmány a magyar szubnacionális szereplők és az uniós intézmények közötti kapcsolatáról.

Brucker Balázs kezdett el ismét foglalkozni a témával azt követően, hogy a nemzeti és etnikai kisebbségek európai parlamenti érdekérvényesítésével foglalkozó doktori disszertációjának megvédése után csatlakozott a HUN-REN KRTK Regionális Kutatások Intézetéhez. A Brucker – illetve egyes esetekben szerzőtársai – által megjelentetett tanulmányok a szubnacionális kormányzatok uniós érdekérvényesítését vizsgálják, különös tekintettel az Európai Parlament és a települési és területi önkormányzatok közötti kapcsolatra. A Finta Istvánnal közös tanulmánya (Brucker & Finta 2023) azt vizsgálja, hogy miként jelenik meg a perifériák kérdésköre az Európai Unió intézményrendszerében, különös tekintettel a periférikus régiók rendelkezésére álló érdekérvényesítési csatornákra. Brucker Balázs másik írásában arra keresi a választ, hogy az Európai Parlament képes-e arra, hogy a szubnacionális érdekeket megjelenítse az EU döntéshozatalában (Brucker 2022a). Külön érdekesség, hogy Magyarországon Brucker volt az első, aki behatóan foglalkozott az Európai Parlament közös munkacsoportjainak (intergroupjainak) kérdésével. Egyik tanulmányában elemzi az Európai Parlament közös munkacsoportjainak a területi érdekérvényesítésben betöltött szerepét. A tanulmányban arra kereste a választ, hogy az EP félhivatalos képviselői csoportosulásai képesek-e arra, hogy a területi fókuszú érdekeket becsatornázzák az EP-i döntéshozatalba. Kutatási eredménye szerint a formalitás és informális határán álló csoportosulások megfelelően ki tudják aknázni a félformális működési tényezőkben rejlő adottságokat, és hatékonyan részt tudnak venni a területi fókuszú érdekek érvényesítésében (Brucker 2022b).

Az európai önkormányzati hálózatok kérdése is szorosan kapcsolódik az európai integráció és a szubnacionális szereplők problematikájához. Ebben a kérdésben mindössze két cikk jelent meg, mindkettő Kovács Laura tanulmánya (Kovács 2010, 2016). Az önkormányzatok hálózatainak szerepe a globális kormányzásban című cikk felvázolja a helyi önkormányzatok és az Európa Tanács, illetve a helyi önkormányzatok és az EU közötti speciális kapcsolatrendszert, majd pedig bemutatja a helyi önkormányzatokat érintő európai hálózatokat (UCLG, ULA, CLRAE, CEMR stb.). A tanulmány fő megállapítása, hogy a helyi önkormányzatok pozíciója az EU intézményrendszerén belül még mindig gyengének mondható, de időről-időre erősödik (Kovács 2010). Kovács Laura másik tanulmánya pedig a magyarországi önkormányzatoknak az önkormányzati hálózatosodás terén szerzett tapasztalatait elemzi. A tanulmány rámutat az önkormányzati hálózatosodás előnyeire, és – helyesen – kiemeli, hogy a magyar önkormányzati hivatalokban szükség lenne legalább egy olyan munkatársra, aki az önkormányzatok nemzetközi pályázataival és az önkormányzati hálózatok feltérképezésével foglalkozik (Kovács 2016).

3. A paradiplomáciai témájú kutatások Magyarországon

A fent említett publikációk nem nagyobb volumenű, kollaboratív kutatási projektek, hanem egyéni kutatói munka eredményei. Az egyetlen olyan magyarországi kutatás, amely (részben) érintette az önkormányzatok nemzetközi aktivitását, a 2000-es évek elején valósult meg. A kutatás az önkormányzatok működését elemzi különböző szempontból. Érinti többek között az önkormányzati vezetők helyzetértékelését és várakozásait, a helyi önkormányzatok informatikai felszereltségét, a kisebbségi önkormányzatok helyzetét, a magyarországi települések roma lakosságát, valamint a testvérvárosok kérdését. A testvérvárosokkal foglalkozó elemzés érinti a rendszerváltás előtti és utáni testvérvárosi kapcsolatok létrehozása mögött álló tényezőket, a testvérvárosi kapcsolatok földrajzi irányát, valamint esettanulmányként dolgozza fel egy magyarországi közepméretű város, Dunaújváros testvérvárosi kapcsolatait. A kutatás ugyanakkor a bilaterális kapcsolatokra szorítkozik, és nem érinti az uniós csatlakozásra készülő magyarországi önkormányzatok együttműködését az uniós intézményekkel (Giczi & Sik 2003).

Ezt követően közel húsz évig nem készült Magyarországon átfogó, paradiplomáciai témájú kutatás.

A HUN-REN Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Regionális Kutatások Intézete a korábbi intézeti publikációs előzményeket felhasználva (Kézai Petra és Hajdú Zoltán testvérvárosi kapcsolatokat érintő publikációi, Pámer Zoltán határon átnyúló együttműködések témáját vizsgáló írásai, Brucker Baláznak a helyi önkormányzatok uniós érdekérvényesítésével foglalkozó tanulmányai) indította el az önkormányzati diplomácia témájának átfogó kutatását, amely – Magyarországon először – érinti a szubnacionális kormányzatok bilaterális, valamint multilaterális kapcsolatait.

A Regionális Kutatások Intézete vezető szerepet tölt be a regionális tudomány hazai műhelyei között nemcsak méreténél fogva, hanem mert négy tudományos osztálya az ország különböző régióiban van jelen, ezért értékes helyi tudással és beágyazottsággal rendelkezik. Az ország versenyképessége, kiegyensúlyozott fejlődése szempontjából kulcsfontosságú a természeti, társadalmi, illetve gazdasági erőforrások területi mintázatainak ismerete, a térbeli egyenlőtlenségek mérséklése, amely komplex társadalomtudományi megközelítést kíván. Ezt Magyarországon csak a hazai regionális tudomány bázisintézete, a HUN-REN KRTK Regionális Kutatások Intézete képes nyújtani, amely rendelkezik az interdiszciplináris kutatásokhoz szükséges kritikus mérettel a közgazdaságtudomány, a geográfia, a szociológia, a politológia és a jogtudomány képviselőinek együttműködésében.

A Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Regionális Kutatások Intézetében Pálné Kovács Ilona akadémikus vezetésével négyéves kutatási program (2024. január 1-től 2027. december 31-ig) indult azzal a céllal, hogy feltárja a helyi és regionális önkormányzatok nemzetközi kapcsolatait. A program a Kulturális és Innovációs Minisztérium Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapja támogatásával valósul meg. A 12 tagú interdiszciplináris kutatócsoport elsősorban a politikatudomány, a társadalomföldrajz, a regionális tudomány, a közgazdaságtan, a jog és a történettudomány módszereivel vizsgálja a települési és területi önkormányzatok nemzetközi kapcsolatait befolyásoló összefüggéseket.

A kutatás feltételezi, hogy a magyar önkormányzatok csak korlátozottan tudják kihasználni a szubnacionális diplomáciából adódó lehetőségeket. A központosított irányítási rendszer korlátozott mozgásteret biztosít, de feltehetően a hiányzó motivációk, kapacitások, együttműködési kultúra is magyarázatul szolgálnak. A kutatás vélelmezi, hogy a jól menedzselte szubnacionális diplomácia olyan plusz erőforrás, amelynek felhasználása javíthatja a helyi életkörülményeket. Továbbá a központi kormányzat és a helyi szereplők együttműködése a nemzetközi kapcsolatok ápolásában javíthatja mind a központi kormányzat, mind a szubnacionális kormányzatok esélyeit az érdekérvényesítésben.

A kutatási projekt az önkormányzatok diplomáciai tevékenységét azok két- és többoldalú osztályozása szerint közelíti meg, követve az államközi kapcsolatokat leíró diplomáciai elmélet hagyományos kategorizálását. A helyi önkormányzatok kétoldalú – testvértelepülési és projektalapú, időszakos – kapcsolatainak elemzése többféle módszertan alapján történhet, amelynek szempontjai lehetnek a kapcsolatok földrajzi mintázatai, a nyelvi és kulturális örökség szerepe, valamint egyéb jellemzők, mint például a településméret, a gazdasági helyzet vizsgálata. A klasszikus diplomácia másik fő irányzata a többoldalú kapcsolatok vizsgálata, különös tekintettel a nemzetközi szervezetek, elsősorban az Európai Unió szerepére. Ezáltal láthatóvá válik, hogy az egyes települések mennyire beágyazottak a nemzetközi térbe, hogyan használják nemzetközi kapcsolatrendszerüket és milyen stratégiákat követnek ezen a téren.

A helyi önkormányzatok diplomáciai tevékenységét empirikus úton kvalitatív és kvantitatív módszerekkel is vizsgálja a szakirodalom. Kvantitatív módszereket jellemzően csak nagyvárosokra alkalmaznak, ezért módszertani újdonságot jelenthet ezeknek a kisebb települési szintekre történő adaptációja. A kartográfiai és leíró statisztikai elemzéseken túl láthatunk például a kompozit index alapú vizsgálatokra, ilyen az Egyensúly Intézet (2021) városdiplomácia indexe. Ezen túlmenően használnak még többváltozós módszereket (Boisen et al. 2018), valamint hálózatelemzést (Briot et al. 2021). A városhálózatok kvantitatív elemzése érinti a gazdaságföldrajz és a politikai gazdaságtan területeit is, így jól kiegészítheti az elterjedtebb, kvalitatív módszereket. Ez utóbbiak keretében esettanulmányokkal vizsgálhatók a nemzetközi kapcsolatok fejlődése, a helyi szereplők és döntések környezete, azok tartalma, helyi hatásai. Feltárható, hogy mely szereplők és intézmények alakítják a nemzetközi kapcsolatokat, milyen szaktudásra és adminisztratív erőforrásokra van szükség, a kapcsolatok fejlesztése mennyiben tudatos, illetve hogy milyen szerepet játszik a helyi szereplők személyisége és személyes kapcsolatrendszere, a helyi hagyományok és a helyi társadalom etnikai összetétele. A helyi önkormányzati szövetségekre irányuló kutatások rávilágíthatnak arra, hogy ezek a szervezetek milyen szerepet töltenek be tagjaik és az ország nemzetközi kapcsolatainak alakításában.

4. Következtetések

Tanulmányunk rámutatott arra, hogy a hazai helyi szereplők nemzetközi tevékenységével kapcsolatos vizsgálatok túlnyomó többsége a kétoldalú testvértelepülési kapcsolatokkal foglalkozik. Ezekben visszatérő, kiemelt téma a Trianon-trauma, különösen a szomszédos országokkal kialakított testvérvárosi kapcsolatok esetében. Ezzel szemben a települési és

területi önkormányzatok nemzetközi (különösen uniós) intézményekhez fűződő viszonya, valamint részvételük a nemzetközi és európai önkormányzati hálózatokban eddig nem igazán keltette fel a magyar kutatók figyelmét. Ennek a hiánynak az egyik fő oka, hogy Magyarországon a helyi és középszintű önkormányzatokkal kapcsolatos kutatások elsősorban a hazai önkormányzatok működésének jogi kereteire, a centralizáció és decentralizáció kérdéseire, az önkormányzatok jogi és pénzügyi autonómiájára, valamint a helyi és központi kormányzat közötti kapcsolatra összpontosítottak. Ezzel párhuzamosan a nemzetközi tanulmányok területén a kutatások döntően az államot, mint a nemzetközi kapcsolatok fő szereplőjét vizsgálták, és figyelmen kívül hagyták a helyi és regionális, illetve megyei önkormányzatok nemzetközi tevékenységét. A határon átnyúló együttműködések vizsgálata inkább a programok egészére fókuszál, mintsem a helyi önkormányzatok szerepvállalására.

Köszönetnyilvánítás

A 146411 számú projekt a Kulturális és Innovációs Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, a K-23 pályázati program finanszírozásában valósult meg.

Felhasznált irodalom

- Agg, Z. (2011). Mi történt a Régiók Bizottságában? *Comitatus: Önkormányzati Szemle*, 21 (197): 109–118.
- Bali, L. & Kurilla A. (2011). Pécs és Eszék testvérvárosi kapcsolatai és azok néhány interregionális aspektusa. *Comitatus: Önkormányzati Szemle*, 21 (204): 58–69.
- Bali, L. (2012a). A horvát-magyar határ menti együttműködés főbb aspektusai és leképeződései Barcs és Zala megye példáján. *Észak-Magyarországi Stratégiai Füzetek*, 9 (1): 43–55.
- Bali, L. (2012b). *A horvát-magyar határon átnyúló kapcsolatok jelene és jövője*. Budapest-Szeptnek: Underground Kiadó.
- Baranyi, B. (2010). Új helyzetben – paradigmaváltás a határon átnyúló kapcsolatokban. *Közép-Európai Közlemények*, 3 (1): 76–89.
- Baranyi, B. (2009). Paradigmaváltás a határon átnyúló kapcsolatokban. *Tér és Társadalom*, 23 (2): 25–43.
- Baranyi, B. (2007). A magyar-ukrán határ menti együttműködés kihívásai. *Pro Minoritate, 2007/Nyár*: 138–170.
- Bencsik, A. (2017). A helyi önkormányzatok pénzügyi autonómiájáról. *Magyar Közigazgatás*, 5 (1): 56–69.
- Biskup H. & Szűts I. G. (2023). Bottrop és Veszprém testvérvárosi kapcsolatának története. *Veszprémi Szemle*, 71 (4): 101–115.
- Boisen, M., Groote, P., Terlouw, K. & Couwenberg, O. (2018). Patterns of place promotion, place marketing and/or place branding in Dutch municipalities. *Place Branding and Public Diplomacy*, 14: 78–88. DOI: 10.1057/s41254-017-0083-5
- Briot, N., Boulineau, E., Coudroy de Lille, L. & Vaudor, L. (2021). Mapping international cooperation between European cities: A network analysis of the Interreg C and URBACT programs. *Cybergeo: European Journal of Geography*, 2021 August. DOI: 10.4000/cybergeo.37538
- Brucker, B. (2022a). Az Európai Parlament közös munkacsoportjainak (intergroupjainak) szerepe a területi érdekérvényesítésben. *Tér és Társadalom*, 36 (4): 3–31. DOI: 10.17649/TET.36.4.3449
- Brucker, B. (2022b). Az Európai Parlament szerepe a szubnacionális érdekek képviselésében. *Politikatudományi Szemle*, 31 (1): 99–124. DOI: 10.30718/POLTUD.HU.2022.1.99
- Brucker, B. & Finta, I. (2023). Perifériák az Európai Unió perifériáján? Avagy a szubnacionális érdekérvényesítés keretei és korlátai EU szinten. *Tér és Társadalom*, 37 (3): 32–52. DOI: 10.17649/TET.37.3.3505
- Csalagovits, I. J. & Gordos, M. (2007) A Phare CBC tizenkét esztendeje. *Falu-Város-Régió*, 2007/1: 78–81.

- Csapó, J., Čelan, T. J. & Trócsányi, A. (2015). A határmenti együttműködés hatásai a területi fejlődésre a magyar–horvát szakasz példáján az EU tervezési mechanizmusának tükrében (2007–2013). *Területfejlesztés és Innováció*, 9 (2): 22–31.
- Egyensúly Intézet (2021). *City Diplomacy Index. A methodology to analyze the achievements of city diplomacy*. Budapest: Egyensúly Intézet. <https://egyensulyintezet.hu/wp-content/uploads/2022/02/CDI2021.pdf/>
- Faragó, L. (2016). Az EU területi politikájának a változásai közép-kelet-európai nézőpontból. *Tér és Társadalom*, 30, (2): 3–22. DOI: 10.17649/TET.30.2.2765
- Fejes, Zs. (2010). Az önkormányzatok alkotmányos helye és szerepe a határon átnyúló együttműködések rendszerében. *Kül-Világ*, 7 (4): 88–110.
- Fekete, D. (2020). A magyar határ menti nagyvárosok határon átnyúló kormányzásának vizsgálata az EGTC-kben és INTERREG projektekben betöltött szerepük alapján. *Tér és Társadalom*, 34 (3): 224–243. DOI: 10.17649/TET.34.3.3190
- Gazdag, F. (1997). *Franciaország története (1945–1995)*. Budapest: Zrínyi.
- Gergó, Zs. (1999). Testvérvárosok-partnervárosok. In: Gergó, Zs. (szerk.) *Terület és vidékfejlesztés az Európai Unióban és Magyarországon: tudományos, közéleti konferencia*. Veszprém: Veszprémi Egyetem, Európai Tanulmányok Központja, pp. 73–86.
- Giczi, J. & Sik, E. (2003). Testvértelepüléseink. In: *Jelentés. TÁRKI önkormányzati kutatás. 2002 ősz*. Budapest: TÁRKI, pp. 66–84. <https://tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a187.pdf/>
- Giczi, J. & Sik, E. (2004). A települések kapcsolati tőkéjének egy típusa – a testvértelepülések. *Szociológia Szemle*, 2004/1: 34–54.
- Hajdú, Z. (2012). A testvértelepülési kapcsolatok sajátosságai és az eredmények hasznosítása. In: Hajdú, Z. & Kovács S. Zs. (szerk.) *Föderalizmus és decentralizáció: Kézikönyv a svájci struktúrákról és a magyar hasznosíthatóságról*. Pécs: MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete, pp. 17–33.
- Hakszer, R. (2017). A 2007–2013-as Magyarország–Szlovákia Határon Átnyúló Együttműködési Program regionális aspektusai, megvalósításának tapasztalatai. *Tér és Társadalom*, 31 (1): 107–123. DOI: 10.17649/TET.31.1.2791
- Hardi, T. (2010). Térségeink és városaink határon átnyúló kapcsolatrendszerének átalakulása a közelmúltban. In: Barta, Gy., Beluszky, P., Földi, Zs. & Kovács, K. (szerk.) *A területi kutatások csomópontjai*. Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja, pp. 291–302.
- Hardi, T. (2007). Az euróregiók mint a határon átnyúló fejlesztés eszközei a Kárpát-medencében. In: Kaiser, T., Ágh, A. & Kis-Varga, J. (szerk.) *A régiók Magyarországa II: hálózatok és labirintusok*. Budapest: MTA Szociológiai Kutatóintézet, pp. 31–45.
- Hilbert, B. (2017). Budapest, Bécs, Prága és Varsó közötti városdiplomáciai kapcsolatok. *Településföldrajzi Tanulmányok*, 6 (2): 41–59.
- Hooghe, L. & Marks, G. (1996). «Europe with the Regions»: Channels of Regional Representation in the European Union. *The Journal of Federalism*, 1996/1: 73–91. DOI: 10.1093/oxfordjournals.pubjof.a029841
- Horeczki, R., Lados, G. & Nagy, D. (2024). A határhelyzetből adódó lehetőségek és korlátozó tényezők vetületei Magyarország és a szomszédos országok példáján. *Területfejlesztés és Innováció*, 17 (2): 4–20.
- Józsa, V. (2016). Regional processes in Hungary - From PHARE to Smart specialisation. *Deturope*, 8 (3): 14–32.
- Keating, M. (2014). Introduction. Rescaling Interests. *Territory, Politics, Governance*, 2 (3): 239–248. DOI: 10.1080/21622671.2014.954604
- Kézai, P. K. (2022). Testvérvárosi hálózatok Kelet-Közép-Európában. In: Rechnitzer, J. & Páthy, Á. (szerk.) *Nagyvárosok Kelet- és Közép-Európában*. Budapest, Győr: Publikon Kiadó, KRTK Regionális Kutatások Intézete, pp. 281–301.
- Kézai, P. & Páthy, Á. (2023). Sister city network's development in Central-Eastern European Regional Centres. *Theoretical and Empirical Researches in Urban Management*, 18 (3): 5–26. <https://www.jstor.org/stable/27232312/>
- Kiss, B. Á. & Porhajás, G. L. (2021). A városdiplomácia szerepe az Övezet és Út kezdeményezésben. In: Salát, G. & Horváth L. (szerk.) *Övezet és út: múlt, jelen, jövő*. Budapest: Typotex Kiadó, pp. 183–199.

- Kovács, L. (2010). Helyi önkormányzatok hálózatainak szerepe a globális kormányzásban. *Tér és Társadalom*, 24 (1): 103–117.
- Kovács, L. (2016). *Önkormányzati hálózatosodás Európában – magyarországi vonatkozások*. Államtudományi Műhelytanulmányok, 5. Budapest: Nemzeti Községi Szolgálati Egyetem.
- Kránicz, J. (2010). Zalaegerszeg és testvérvárosai. *Közép-Európai Közlemények*, 3 (2): 160–170.
- Kurilla, A. & Pap, N. (2009). Testvérvárosiasodás: Esettanulmány az olasz-magyar reláción keresztül. In: Csapó, T. & Kocsis, Zs. (szerk.) *Közép- és nagyvárosok településföldrajza: V. Településföldrajzi Konferencia: Urban geography of the medium size and large cities*. Szombathely: Savaria University Press, pp. 219–231.
- Kurilla, A. (2010). Testvérvárosi kapcsolatok múltja és jelene dél-dunántúli példák alapján. In: Görcs, N. & Pirisi, G. (szerk.) *Tér-Tálmotum-Tanítványok II*. Pécs: IDRResearch Kft. – Publikon, pp. 249–258.
- Kurilla, A. (2011). Édesek és mostohák – avagy a testvérvárosi kapcsolatok vizsgálata az olasz-magyar reláció példáján keresztül. *Mediterrán és Balkán Fórum*, 5 (1): 26–35.
- Mérey, Zs. (2011). A helyi önkormányzatok nemzetközi kapcsolatai – városdiplomácia. In: Nyusztay, L. (szerk.) *Szakdiplomáciai tanulmányok*. Budapest: Budapesti Gazdasági Főiskola Külkereskedelmi Kar, pp. 261–289.
- Nagy, G. (2011). Gyula – város a határon. A központi funkciók határon átnyúló hatása. *Tér és Társadalom*, 25 (4): 127–147.
- Nagy, G. & Nagy, E. (2013). Gyula – Határon átnyúló várostérség poszt-szocialista közegben. Elméleti keretek: A társadalmi gyakorlatok intézményi kereteinek strukturális-térbeli átalakulása Kelet-Közép-Európában. In: Szilágyi, F. & Zakota, Z. (szerk.) *Partium: társadalom- és térszerkezet*. Oradea: Dokumentum Kiadó, pp. 165–186.
- Németh, K. (1947). *Városközi diplomácia és Budapest székesfőváros a külföldiekkel való érintkezésben*. Budapest: Budapest Székesfőváros Irodalmi és Művészeti Intézete.
- Nuber, I. (2021). *Az olasz politikai rendszer kontinuitása és diszkontinuitása*. Budapest: L'Harmattan.
- Nyusztay, L. (szerk.) (2011). *Szakdiplomáciai tanulmányok*. Budapest: Budapesti Gazdasági Főiskola Külkereskedelmi Kar.
- Pálné Kovács, I. (szerk.) (2009). *A politika új színtere a régió*. Budapest – Pécs: Századvég Kiadó – PTE BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola.
- Pálné Kovács, I. (2021). A centralizáció és a perifériák fejlődési esélyei, *Tér és Társadalom*, 35 (4): 215–240. DOI: 10.17649/TET.35.4.3372
- Pámer, Z. (2021). Tackling the measurement of cross-border cooperation intensity: an empirical example on the Hungary-Croatia border. *Deturope*, 13 (3): 125–138. DOI: 10.32725/det.2021.016
- Pámer, Z. (2019). Magyarország és Horvátország határon átnyúló együttműködésének vizsgálata a két ország területi kormányzási rendszerének tükrében. *Tér és Társadalom*, 33 (2): 149–166. DOI: 10.17649/TET.33.2.3148
- Pámer, Z. (2018). How governance counts? Comparative analysis of activity and funding patterns of Central European cross-border cooperation programmes. *EUROPA XXI*, 35: 111–126. DOI: 10.7163/Eu21.2018.35.7
- Pámer, Z., Buttinger, P. & Márton, G. (2024). The evolution of SME development in the EU's cross-border cooperation: the example of direct funding in the Hungary-Croatia Interreg programme. *Deturope*, 16 (3): 82–98. DOI: 10.32725/det.2024.012
- Páthy, Á. & Edelenyi, B. (2005). Települési önkormányzatok, intézmények és civil szervezetek határon átnyúló kapcsolatai a Nyugat-dunántúli régióban. *Tér és Társadalom*, 19 (2): 83–100.
- Pete, M. (2017). *A nemzetállami hatalmi terek szerepe az integrálódó Kelet-Közép-Európában*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE), Földtudományi Doktori Iskola. DOI: 10.15476/ELTE.2017.104
- Rácz, Sz. (2016). Main characteristics of Hungarian-Croatian political relations and Cross-Border Co-operations. *Geographica Pannonica*, 54 (4): 67–89. DOI: 10.18421/GP21.01-05
- Rechnitzer, J. (1999). Határ menti együttműködések Európában és Magyarországon. In: Nára, M. & Rechnitzer, J. (szerk.) *Elválaszt és összeköt – a határ. Társadalmi-gazdasági változások az osztrák-magyar határ menti térségekben*. Pécs – Győr: MTA Regionális Kutatások Központja, pp. 9–72.

- Rechnitzer, J. (2005). Az osztrák-magyar határ menti együttműködés múltja és jelene. *Tér és Társadalom*, 19 (2): 7–29.
- Simon, Z. (2007). Regionális érdekérvényesítés az Európai Unióban. In: Kaiser, T., Ágh, A. & Kis Varga, J. (szerk.) *A régiók Magyarországa II. Hálózatok és labirintusok*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Kutatóintézet, pp. 141–173.
- Süli-Zakar, I. (2009). A határok és a határon átnyúló kapcsolatok átértékelődése Kelet-Közép-Európában. *Közép-Európai Közlemények*, 2 (4–5): 137–144.
- Süli-Zakar I. (2014). Debrecen-Nagyvárad történelmi együttműködése. In: Szilágyi, F. & Zakota, Z. (szerk.) *Partium: Társadalom, területfejlesztés. Orodea – Nagyvárad*: Partium Press, pp. 127–133.
- Süli-Zakar, I. & Czimre, K. (2007). A határon átnyúló (CBC) kapcsolatok Magyarország körül. *Debreceni Szemle*, 15 (1): 27–51.
https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/323960/FILE_UP_0_78_feltoltes.PDF?sequence=1
- Szegvári, P. (2002). *Önkormányzati lobbizás – területi lobbik Magyarországon. Az Európai Unióhoz való csatlakozás hatása a helyi és a területi lobbizásra*. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány.
- Tózsza, I. (2021). Kecskemét tükrei – A testvérvárosi arculat funkciója. *GRADUS*, 8 (4): 67–74.
DOI: 10.47833/2021.4.TGT.008